

YAPITLARI VE KİŞİSEL ÖZYAPISI BAKIMINDAN DOSTUM Prof. Dr. TÛTENGİL'İN DEĞERİ

M. Türker ACAROĞLU
Emekli Derleme Müdürü

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Sosyoloji (Toplumbilim) Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Cavit Orhan TÛTENGİL'in 1979 yılının 7 Aralık günü görevine giderken teröristlerin kanlı elleriyle, tam profesyonel bir yöntemle, çapraz ateşe tutularak mahallesinin otobüs durağında katledilmesi, bir gün sonra da cenazesine katılmak isteyenlerin engellendiği, hattâ ailesi bireylerinin, benim gibi dost ve arkadaşlarımın dipçiklendiği ve yaralandığı, bir kişinin de öldüğü olaylı bir törenle toprağa verilebilmesi, yalnız Türkiye'de değil, bütün dünyada şaşkınlık, korku ve olağanüstü bir yılgı ile karşılandı! Zincirlikuyu mezarlığına değin giderek son insanlık görevimizi yapmamıza bile izin verilmedi! Oysa, yitirilen büyük insan, kendisini tüm yaşamı boyunca Türk toplumbilimine, basım tarihine, kültürüne adamıştı!

YAŞAM ÖYKÜSÜ ÜZERİNE BİR KAÇ NOT

Cavit Orhan, 1921 yılında İçel'in Tarsus ilçesinde doğdu. Kıbrıslı bir aileden gelen babası Ali Rauf, bir ilkokul öğretmeni idi Annesinin adı Meryem'dir. Bir kaç kardeşi vardır.

Tarsus Duatepe İlkokulunda (1933), Tarsus Ortaokulunda (1936), Haydarpaşa (İst.) Lisesinde (1940) okudu. İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu (Edebiyat Fakültesi) Felsefe bölümünü bitirdi (1944). Çok sonraları da İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinden mezun oldu (1958). Bu arada, Paris'e (1950 - 51), daha sonra Londra'ya

bilgi, görgü ve uzmanlığını arttırmak üzere gönderildi. Tanışıp arkadaş ve dost olmamız, Paris'te başladı.

Felsefe öğretmenliği görevine, Antalya Lisesinde başladı (1944-45). Aksu ve Kepirtepe Köy Enstitülerinde meslek dersleri öğretmenliği etti (1947 - 52). Bir ders yılı kadar da Diyarbakır Lisesinde felsefe dersleri okuttu (1952 - 53). En sonunda İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İçtimaiyat Enstitüsüne toplumbilim asistanı oldu (1953).

Bu arada, felsefe öğretmeni Şükriye Urubay (doğ. 1923, Bâlâ, Ankara) ile evlendi. Bu mutlu evlilikten Kaya (doğ. 1955) ile Deniz (doğ. 1956) adlı iki çocuğu dünyaya geldi. Makine Mühendisi olan Kaya Tütengil, bugün Batı Berlin'de doktora yapmaktadır. Deniz Tütengil ise, mimarlık mesleğini yeğlemiştir.

C.O. Tütengil, Türk Dil Kurumu Yönetim Kurulunda uzun yıllar görev yaptı. Rahmetli Prof. Fındıkoğlu'nun kurucusu bulunduğu, artık kapanmış olan Türkiye Harsî ve İçtimaiyat Araştırmalar Derneği üyesiydi. Şimdi adlarını anımsayamadığım daha bir çok derneğin üyesi olabilir.

Kitaplara, eski gazete ve dergi koleksiyonlarına, kesiklere (küpürlere) meraklıydı. Enstitüde çalışma odasındaki kitapların dışında, kendi evinde de özel bir kitaplığı vardı; ayrıca, genel kitaplıklarda çalışmayı da severdi. Önemli gördüğü yazıları kesip saklar, kendi yazılarının hemen hemen hepsini dosyalardı. Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Enstitüsü müdürü olduğu sıralarda orada özellikle kesiklerden oluşacak bir Belgeleme (Documentation) Servisi kurmayı düşünmüş, o işin başına da beni getirmek istemişti; ancak bu güzel girişim maddesel olanaksızlıklar yüzünden gerçekleşemedi.

Tütengil, Avrupa'da Fransa (1951, 1960), İngiltere (1951, 1962, 1965), Belçika, Hollanda, Batı Almanya (1951, 1961) gibi ülkelere gidip gezdi, kimisinde daha uzun süreler kaldı, araştırmalar yaptı. Paris'teyken başladığı *Montesquieu'nün siyasi ve iktisadi fikirleri* üzerine araştırmasını, yurda döndükten sonra tamamlayarak kitap biçiminde bastırdı (1956); doktora tezi olan bu kitabıyla Türk Dil Kurumu 1957 bilim armağanını kazandı. Londra'dayken başlattığı Dr. Rıza Nur üstüne yazıları herkesin —İsmet İnönü'nün bile—

dikkatini çekti, daha sonra bunları bir kitap biçiminde topladı (1965).

YAPITLARI

Bilim ve sanat yaşamına, kurucularından olduğu *Değirmen* dergisinde çıkan (Cavit Orhan Öz) imzalı yazılarıyla başlamıştı (1942 - 44, 12 sayı).

Ziya Gökalp, gazetecilik tarihimiz, ekonomik - toplumbilimsel konulu pek çok yapıtı var; teksirleri, yeni ve ayırbaşlılarıyla birlikte 60'ı aşkın bu yapıtların çoğunda birer nüshayı imzalı olarak bana da lütfetmişti.

İlk kitapçığı olan "Ziya Gökalp bibliyografyası"nı (1945) dört yıl sonra "Ziya Gökalp hakkında bir bibliyografya denemesi" (1949) adıyla genişleterek yayımlamıştı. Bu arada, "Köy Enstitüsü üzerine düşünceler"ini (1948) Keşirtepe (Lüleburgaz) Köy Enstitüsü öğretmeniyken hazırlayıp İstanbul'da kendisi bastırmıştı. O sıralarda öyküler de yazıyordu, hattâ bunları "Çoban ağlıyor" adlı bir kitapta toplamayı da düşünmüştü, ama bu kitap basılamadı, o da öykücülüğü bir süre sonra bıraktı.

35 - 40 yılı bulan bilim ve yazın yaşamında en çok üzerinde durduğu konulardan biri Ziya Gökalp olmuş, onun çeşitli yönleri ve yazılarına ilişkin araştırmaları türlü dergi ve gazetelerde yayınlanmış, bunlardan bir bölümü kitaplaşmış, öbür bölümü de ayırbaşım biçiminde çıkabilmiştir.

Basın tarihimizle ilgili incelemeleri "Diyarbakır basın tarihi üzerine notlar, gazetelerle dergiler, 1869 - 1953" (1954) adlı kitabıyla başlar. Bunu izleyen araştırmalarından kimisi şunlar : "Fikir gazeteciliğimizin 100. yılı münasebetiyle, Türkiye'de çeşitli gazete ve dergilerle bölge basını hakkında yapılmış olan yayınlar" (1961, kaynakça); "Gazete ve dergileri inceleme metodu" (1961); "Türkiye'de bölge basını ve Diyarbakır gazeteciliği" (1962); "Sakarya basını" (1968); "Yeni Osmanlılar"dan bu yana İngiltere'de Türk gazeteciliği" (1969) vb.

Üniversiteyi bitirme tezini, on yıl geç olarak bastırabilir : "Prens Sabahattin" (1954). Paris'teyken görüşüp notlar aldığı pren-

sin kardevi Prens Lâtfullah'la ilgili yapıtını ise, Vedat Günyol'la birlikte, ancak 16 yıl sonra Çan yayınları arasında çıkarabilir : "Prens Lâtfullar dosyası" (1977).

Bir köy öğretmeninin oğlu olarak köyde doğup büyümüş olan Tütengil, köy sorununa toplumbilim açısından ağırlık verir : "Keçiller köyü incelemesi" (1956); "L'Evolution de la condition agricole en Turque" (Türkiye'de tarımsal koşulların değişimi, 1960); "Türkiye'de köy ve aydınların tutumu" (1963); "Köyden şehre göç meselesi" (1963); "Köy sorunu ve gençlik" (1967); "Türkiye'de köy sorunu" (1970); "100 soruda kırsal Türkiye'nin yapısı ve sorunları" (1976, 1977).

Toplumbilimsel bakımdan karayolları konusu da onun ilgisinden uzak kalmaz : "İçtimai ve iktisadi bakımdan Türkiye'nin karayolları" (1961) doçentlik tezidir. "Türkiye'de yola bağlı içtimai değişmelerle ilgili araştırmalar" (1961) başlıklı incelemesinde Adapazarı'nın gelişmesinin çevre köylerindeki yankılarını, Silifke dolaylarındaki yol güçlüklerinin toplumsal - ekonomik yaşamdaki görünüşlerini, bir de Tarsus'un Namrun yaylasına yolculuktaki son otuz yıllık gelişmeye bağlanabilen toplumsal değişmeleri vurgular.

Çok sevdiği kendi ülkesi Türkiye gibi az - gelişmiş ya da geri kalmış ülkelerin toplumsal ve ekonomik koşulları da onu pek yakından ilgilendirir : "Az gelişmiş ülkelerin toplumsal yapısı" (1961, 1966); "Az gelişmenin sosyolojisi" (1970, 1971).

Yöntembilim (metodoloji) dersleri de vermiş olan Tütengil, bu dersin kitabını da yazmış, kitap dört basım yapmıştır : "Sosyal bilimlerde araştırma ve metod" (1969, 1971, 1975, 1978).

Atatürkçü bir bilim ve yazın adamı olan Tütengil, çeşitli dergi ve gazetelerde çıkan O'nunla ilgili yazılarını bir kitapta toplayıp Varlık yayımlarında bastırmıştır : "Atatürk'ü anlamak ve tamamlamak" (1975).

Deneme türündeki yazılarını iki kitapta derleyip Çan ve Çağdaş yayımlarında çıkarmıştır : "Ağrı dağındaki horoz" (1968); "Temeldeki çatlak" (1976).

Bir kurulla birlikte gidip incelemeler yaptığı Adapazarı'na ilişkin bir başka araştırması da şu başlığı taşır : "Adapazarı'na göç

ve çalışma hayatına intibak araştırması" (Oğuz Arı ile birlikte, 1968).

Ziya Gökalp'in iki yapıtını sadeleştirerek birer önsözle yayımlamıştır : "Şaki İbrahim destanı" (1953); "Yeni Türkiye'nin hedefleri" (1977). Bir ilkokul öğretmeni olan Faik Akçay'ın "Zeytinburnu, gerçek yönleriyle bir gecekondu kenti" (1974) adlı araştırması ile rahmetli Prof. Hilmi Ziya Ülken'in "Türkiye'de çağdaş düşünce tarihi" (1979) adlı yapıtının ikinci basımına birer önsöz ve sunuş yazısı yazmıştır.

Çoğaltma (teksir) biçiminde yayımlanmış üç ilginç araştırması : "Türkiye'de köyden şehre akının doğurduğu eğitim meseleleri" (1959); "Taşra gazeteciliği" (1965); "Türk halkının mümeyyiz vasıfları" (1970, Millî Güvenlik Akademisi yayını) vb.

Armağan, konferans, seminer, sempozyum biçiminde yayımlanan kitaplardaki bir kaç incelemesi : "Prof. Mustafa Şekip'in (Tunç) eser ve yazıları" (1944); "An Important source of place names in Turkey" (1961, Münih); "Prof. Carle C. Zimmerman ve Türkiye'nin bazı içtimaî meseleleri" (1964); "İstanbul köyleri ve Köy Kalkınma Komitesi çalışmaları" (1966); "Atatürk'ün devrim anlayışı ve Türk devrimi" (1973); "Fındıkoğlu üzerine notlar" (1976); "Hilmi Ziya Ülken'in anısına" (1977); "Ülken üzerine notlar" (1979) vb.

Ölümünden sonra, Türk Tarih Kurumu'nun yayımladığı "Atatürk'ün büyük Söylevi, 50. yıl simpozyumu bildirileri" (1980) arasında "1927 yılında Türkiye" konulu bildirisi çıkmıştır.

Ardında 70'i aşkın yapıt, 500'ü aşkın makale bırakarak göçüp giden Tütengil'in bütün bu yapıt ve makalelerini böyle bir tek yazıda, topluca tanıtmak değil, anmak bile olanaksızdır. Bunların sayıca çokluğu kadar, pek geniş alanlara yayılmış olmaları da bu işe bir engeldir.

Evrimcilik düşüncesini ortaya atmış olan büyük İngiliz düşünürü Herbert Spencer'in güzel bir sözü vardır : "Bir insanın değeri, kitaplarının değeriyle ölçülür" der. Çok doğru! Tütengil'in değeri de yapıtlarının değeriyle ölçülecektir, ama bunu şimdilik biz yapamadık, yapamayız. İleride, toplumbilim öğrencileri ya da adamları bu konuyu bitirme ya da doktora tezleri olarak ele alıp işlemeledirler, işleyeceklerdir de.

Bir başka dileğimiz de kitaplarına girmemiş öykü ve yazılarının ciltler biçiminde yayımlanmasıdır. *Bütün yapıtları* gibi bir dizinin oluşturulması bile akla gelmektedir. Bu görev, herkesten önce, ailesine, üniversite ya da kimi yapıtlarını yayımlamış olan yayınevlerine düşer, kanısındayız.

ANILARDAN BİR DEMET

Cavit Orhan Tütengil'le ilk karşılaşım tanışmamız Paris'te oldu, sanırım. 1950'de ben Ankara Ulusal Kitaplığında uzman, o bir taşra lisesinde felsefe öğretmeniyken, Devletçe bilgi, görgü ve uzmanlığımızı arttırmak üzere özel bir yasa gereğince Fransa'ya gönderilmiştik : ben iki yıl, o ise bir yıl için. Ben Paris'in göbeğinde Henri Barbusse sokağında ressam bir Fransız ailesinin yanına pansiyoner girmişken, o Paris banliyösünde bir köyde oturan bir Fransız ailesini yeğlemişti; amacımız çarçabuk Fransızca öğrenmektir. Ancak, bu yeterli olmadı; altı ay sonra, geceleri, yabancılara Fransızca öğreten (Alliance Française) adlı pratik dil okuluna gitmeğe başladık. Pazar günleri bu okulun Paris ve dolaylarını tanıtmak için düzenlediği sanat ve kültür gezilerine de hep birlikte giderdik. Yüzyıllar boyu Fransız sanatını, kültürünü, uygarlığını tanımada, bu gezilerden çok yararlandık. O bunları ve öteki izlenimlerini 1951'de Paris'ten yolladığı mektuplar biçiminde "Varlık" dergisinde yayımladı. Dergi sahibi Yaşar Nabi Nayır benden de bu tür yazılar istemişti, ama ben vakit ve fırsat bulup yazamamışım.

Paris'te okuyan ya da inceleme yapan Türk gençleri, zaman zaman, Saint - Michel bulvarındaki Dupont gibi kahvehanelerde buluşup sohbet ederlerdi. Bizim grupta, Tütengil'den başka, sonradan profesör, müsteşar, milletvekili, hattâ bakan olan Bahri Sıvıcı, Seha Meray, Nuri Kodamanoğlu, Şükrü Elçin, Şükrü Kurgan, Naim Tirali, Dr. Faruk Sükan, Şükrü Torun ve başkaları vardı.

14 Mayıs 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'nin iktidara geçişinden hemen sonra Fransa gibi geleneksel bir özgürlükler ülkesine gelen bu gençlerin çoğu demokrat düşüncelere sahipti. Hepimiz halkçı, özgürlükçü, liberal kesilmiştik; hiç kimsenin C.H.P.'ye seçimleri yitirdiği için acıdığı yoktu. Aramızda, coşkun, ateşli tar-

tışmalar yapardık. Her birimiz en sonunda artık Türkiye'nin iyi bir yola girip kurtulduğuna inanıyorduk, ama bu inancımızı bir kaç yıl sonra yitiriverecektik, o da başka.

Tütengil Batıya, Batı kültür ve uygarlığına hayranlık duyuyor, insanlığın eriştiği bu güzel ve büyük sonuç karşısında çok duygulanıyordu; bunları konuşmalarında, yazılarında yaşamı boyunca belirtmekten çekinmemiştir. Fransa'nın hepimizi ortaklaşa etkileyen bir yönü de Devletin, yönetimin, eğitim ve öğretim kurumlarının lâyük oluşuydu. Bu, tam Türkiye'nin az çok lâyüklikten uzaklaşmağa başladığı bir süreye rastlıyordu. Onun için, bizler, Fransa'nın durumunu daha yakın bir ilgi ve merakla incelemeğe koyulmuştuk.

Fransa'daki arkadaşım Tütengil, bir süre sonra, Paris'te bir otele taşındı; bense kent dışındaki Üniversite Sitesinde Fransa pavyonunda bir odayı Tıp öğrencisi bir Fransız genciyle paylaşmağa başladım. Gündüzleri Dokümantasyon Teknikleri Enstitüsü, Yüksek Kütüphanecilik Okulu, daha sonra da Arşivcilik Kursu, Sorbonne'de Fransız Uygarlığı dersleri gibi yerlerde ders ve konferanslar dinliyor, geceleri ise, alışıldığı gibi, dil kurslarını izliyordum.

Bu bir yıl içinde Tütengil, dil öğrenmekten başka, ne yaptı, neleri inceledi, nereleri gezdi? Bu soruları yanıtlayacak doğru bilgilerim yok, sayılır. Kuşkusuz, benim gibi okullara, enstitülere, kurslara, üniversiteye gidip ders, konferans dinlememiştir; ama özel inceleme ve araştırmalar yaptığı kesinlikle söylenebilir. Paris'in ünlü genel kitaplıklarında, bir kaç kez de Bibliothèque Nationale'de karşılaştığımızı anımsıyorum. Ben bir bitirme tezi olarak "Türkler ve Türkiye ile ilgili Fransız belgeleri"ni hazırlarken, o kimi özel incelemeler yapıyordu. İstanbul Üniversitesini bitirme tezinin konusunu oluşturan "Prens Sabahattin"ın kardeşi Prens Lûtfullah'la Paris'te görüşmelerde bulunduğunu söylüyordu; daha sonra, yurda döndükten çok sonraları, bu konuyu, ortak dostumuz Vedat Günyol'la birlikte kitaplaştırdı.

Sıkı çalışmalar yüzünden Paris'in dışına çıkıp Fransa'yı bile doğru - dürüst tanıyamamıştım (ancak bir kez Güney Fransa'ya dek uzanmıştım). Ama dostum Tütengil, özellikle yurda dönüşüne yakın aylarda, Fransa'nın komşusu olan İngiltere, Belçika, Hol-

landa, Batı Almanya, İsviçre gibi ülkelere gidip geziler yapabiliyordu. Hattâ Almanya gezisine çıkarken ısmarladığım fotoğraf makinesini de alıp getirmişti; iyiliksever, yardımsever, içtenlikli bir arkadaş olduğunu daha o zamanlar gösteriyordu.

Yurda döndükten sonra Tütengil, yazıları ve kitaplarıyla, sayılı aydınlarımızdan, bilim adamlarımızdan biri oldu. Toplumbilimi halka yaymak, yaygınlaştırmak, halka mal etmek, halkın anlayacağı bir duruma getirmek amacındaydı; bunda başarılı da oluyordu. Onun gibi, halka seslenen bilim adamları yönünden varsıl sayılmayız.

Gazete ve dergilerde (özellikle "Cumhuriyet" ile "Yeni Ufuklar"da) çıkan deneme yazılarıyla da tanındı. Güncel bir olaydan yola çıkarak, konuları bir toplumbilimci gözüyle Türkiye açısından inceliyordu. Yazılarını, yapıtlarını, konuşmalarını ilginç kılan bu bakış açısidir, sanırım.

1952 yılı sonlarında yurda dönünce, İstanbul'daki Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğüne atanmıştım. Ne var ki, bir kaç ay sonra, bu görev üstümde kalmakla birlikte, yeniden Ankara'ya, Ulusal Kitaplığa çağrılacaktım. Çünkü orada UNESCO'nun da teknik yardımıyla bir Bibliyografya Enstitüsü kuruluyordu. Beni bu işin başına getirilen Fransız kütüphanecisi Bay Raux'nun yanına çevirmen ve yardımcı olarak vermişlerdi.

Birgün Tütengil'ler (artık o Ankaralı Şükriye Urubay'la evlenmişti) Ulusal Kitaplığımıza çıkageldiler. Onları karşılayıp Kitaplığı gezdirdim, çalışmalarımız üzerine bilgiler verdim. O hâlâ daha Diyarbakır Lisesinde felsefe öğretmeniydi, eşi gibi. Ayrılırken, böyle bir kitaplıkta çalışmak isteğini belirtti. Bu isteği kitaplığın kurucusu ve müdürü Adnan Ötügen'e ilettimse de olumsuz karşılandı. Olumlu karşılsaydı, benim gibi bir kütüphaneci ve kaynakçacı olacaktı. Yazılarından pek çoğunun kaynakçayla ilgili oluşu, bu merak ve ilgisini göstermeğe yetebilir. Bu ziyaret 1953 yılı yazında oluyordu. Aynı yılın güz aylarında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesine asistan oldu. Bu arada İktisat Fakültesini de bitirip doktora yaptı. Sonra doçent, daha sonra profesör "paye"

lerini aldı; Fındıkoğlu'nun ölümü üzerine, İçtimaiyat (Toplumbilim) Kürsüsü Başkanı seçildi.

Ulusal Kitaplık müdürüyle aramızda geçen ufak bir bilimsel anlaşmazlık nedeniyle, 1955 yılı ortalarında yine İstanbul'a, asıl görevim başına dönmüştüm. Tütengil'ler o sırada Fatih'te Kızıtaşı semtinde oturuyorlardı. Kumkapı'da, Pierre Loti caddesinde oturan bizlerle sık sık görüşebiliyorlardı. Ancak, 1960 yılında biz Küçükçekmece'de küçük bir ev yaptırıp İstanbul'a 25 km. uzak bu banliyö köyüne taşınınca, ilişkiler bir parça azaldı. Bir kaç yıl sonra onlar da İçlevent'te —daha çok Fauf Mutluay'm etkisiyle olduğunu sandığım— bahçeli bir ev satın alıp kentin merkezinden uzaklaşınca, ilişkilere mesafeyle orantılı bir ara girmiş oldu. Ama kendisi dersler için kente indikçe, Dairede bana da uğramayı savsaklamazdı; birer çak içerken günün olaylarını konuşur, dertleşirdik; hep yanında gezdirdiği küçük çantasından bir takım notlar çıkarır, sorular sorar, kâğıda -kaleme sarılırdı. Yeni yayınlarla ilgilenir, taşra gazetelerini gözden geçirir, üç aylık, altı aylık ve yıllık olarak tuttuğumuz kitap ve süreli yayın istatistiklerinden birer sayı ister, daha sonra bunları çeşitli yazıları ve yapıtlarında kullanırdı. Biz de bundan zevk alır, kendisine daima teşekkür ederdik.

Bu görüşmelerimiz sık olmakla birlikte uzun sürmezdi; beş-on dakika sonra, Tütengil, çaktırmamağa dikkat ederek yaptığı ince bir kol hareketiyle saatine bakıp izin isterdi. Sırada başka bir dost görüşmesi olduğunu bilerek, gitmesine katlanırdım.

Tütengil, ağzısıki (ketum) bir dosttu; ne kendisi, ne ailesi, ne de çalışmaları üzerine --sır değil— haber verirdi. Herhangi bir yerde çok oturamamasının nedenini, sonraları, ortak bir arkadaşımız, onun "hémeroide" den ameliyat geçirmiş olmasına bağlayarak açıkladı, ki hâlâ daha doğru olup olmadığını bilemem; çünkü, kendisi bana bu konuda en ufak bir şey söylemiş değil. Şu bir gerçek ki, onun için zaman çok değerliydi, bunu iyi kullanmak gerekirdi, "Vakit nakittir" atasözüne inanmıştı, yaşamı boyunca bunu genel bir kural olarak uyguladı, çok yararmı gördü.

Enstitüdeki çalışma odasında olduğu gibi, evinde de özel bir kitaplığı vardı. Kitaplarının sayısı çok değil, ama seçme yapıtlar-

di, bunlar. İlgi alanları geniş olduğundan, kitapları da hemen hemen her konuyu kapsıyordu. En çok ilgisini çeken konulardan biri de Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve devrimlerdi; bunlar arasında yabancı dillerde kitaplar da vardı. Vaktiyle bir "Açıklamalı Atatürk Kaynakçası" hazırlarken, Enstitüde özel kitaplığımdaki Fransızca kitaplardan yararlandığımı anımsamaktayım.

İncelemeleri için enstitü ve fakülte kitaplıklarını yeterli görmeyen Tütengil, en çok, Üniversite Merkez, Beyazıt Devlet, İstanbul Belediye ve (Hakkı Tarık Us) kitaplıklarında çalışmalar yapmıştır. Bildiğim kadarıyla, yönetim kurullarında uzun yıllar görev yaptığı Türk Dil Kurumu ve UNESCO Milli Komisyonu toplantıları için Ankara'ya her gidişinde Ulusal Kitaplığa da kesinlikle uğramıştır.

Özel kitaplıklarını, konulara göre, kendince bir sınıflandırmaya bağlamıştı. Fiş yöntemiyle çalışmıyordu, ama aradığı kitabı hemen bulabiliyordu. Ödünç kitap vermeyi sevmeydi; çünkü Anatole France'ın: "Ben özel kitaplığımı başkalarından aldığım ödünç kitaplarla kurdum, sakm, başkalarına kitap vermeyin!" öğüdünü bilir ve tutardı; ama, ısrar edilince, az zamanda geri vermek koşuluyla, kitaplarını ödünç verebilirdi.

Dikatlî, yöntemli, izlenceli bir çalışma düzeni kurmuş, uyguluyordu. Derslerini yazılı olarak verir, sonra bu notlar çoğaltılır, daha sonra kitap biçiminde yayımlanırdı. Binlerce öğrenci yetiştirmişti. İktisat Fakültesinden başka Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Enstitüsünde, Harp Akademilerinde, hattâ Ankara'da (bilmem, hangi fakültede?) toplumbilim dersleri vermiştir. Öğrencilerinden kimisi sonraları tanınmış bilim, yazın ve sanat adamı olmuştur.

GAZETECİLİK ENSTİTÜSÜNDEKİ İLİŞKİLER

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesine bağlı olarak 1950'de kurulmuş olan Gazetecilik Enstitüsünde, Tütengil, uzun yıllar, hem toplumbilim ve basım-yayın tarihi dersleri okutmuş, hem de bir süre müdürlük görevinde bulunmuştur.

Paris'teki meslekî eğitim - öğrenim ve staj yaşamını çok iyi bilen Tütengil, 1957 yılından beri İstanbul Radyosunda ve kimi

gazetelerle dergilerde yeni yayınları tanıttığımı, bir de çalışma saatleri dışında, akşamları çeşitli gazetelerde arşiv şefliği yaptığımı da bildiğinden olacak, 1970 - 71 ders yılı başında Gazetecilik Enstitüsünde gazete arşivciliği dersi vermeme önerdi. Kabul edip etmemek konusunda duraksadım, ama onu kıramazdım. O zamana dek bu dersi okutan bayan öğretmen, konuyu bir resmî daireler yazışması biçiminde anlayıp anlatmıştı; bense bunu gazetelerin kitaplık, fotoğraf ve kesik (kupür) arşivi biçiminde görüp anlamağa başladım. Kuşkusuz, dersin bu biçimi daha doğru ve yararlıydı. Bu derse ait notlar, Enstitü öğrencilerince iki kez çoğaltılmıştır (1971 - 72). Dersler uzun yıllar boyunca sürüp gitmişti, ancak son yıllarda Enstitüye yeni öğrenci alınmayınca kesildi, çünkü o zamanki düşünceye göre kuruma lisans - üstü bir tüzük uygulaması yapıyordu.

En son olarak, 1978 - 79 ders yılında, gene Tütengil'in önerisi ve isteği üzerine, Enstitüde (Dünya ve Türk Basın - Yayın Tarihi) dersini okutmağa başladım. Bu öneriyi öteki kadar hevesle kabul etmemiştim, hattâ geri çevirmem gerekirdi, çünkü konuya epey uzak ve yabancıydım. Ama insan, sevdiğinin hatırı için, yapılamayacak şeyleri de yapar; atalarımız "Hatır için çiğ tavuk da y nir" demişler. İster istemez, kabul ettiğimi idareye bildirdim. İşte, o zaman yandım : Konunun içine girdikçe, Türkçede dünya ve Türk basın - yayın tarihlerinin daha hâlâ yazılmamış olduğunu, konuyu işleyen kaynakların pek az ve yetersiz bulunduğunu, özellikle Sultan Abdülhamit II döneminden bu yana (son yüz yıl) için ayrıntılı bilgileri kendim araştırmam gerektiğini şaşkınlıkla anladım. Hafta boyunca kitaplar ve kitaplıklarda incelemeler yapıyor, hafta sonunda bunları daktilo ediyor, hafta başında dersliğe girip okuyordum. Tıpkı Tütengil gibi, ben de Üniversite düzeyinde bir yüksek okulda verilecek derslerin yazılı olması, çoğaltılıp yayılması, basılıp herkesçe de okunması gereğine inanıyordum. Bu notların bir bölümü de öğrencilerce —kâğıt fiyatlarının yüksek oluşu yüzünden— pek az sayıda çoğaltılabildi; o kadar ki, Devletçe derlenmesi özel yasa bakımından zorunlu nüshalar bile sağlanamadı.

Ancak, 1979 Mayıs ayı sonlarında, İstanbul'da toplanan I. Balkan Yazar Örgütleri Kurultayında Türkiye adına okuduğum bir bildiri dolayısıyla bana yapılan haksız bir işlem üzerine kalp spaz-

mı geçirince, Enstitüdeki okutmanlık görevimden ve Türkiye Yazarlar Sendikası üyeliğinden —hekimlerin salık vermesiyle— çekilmek zorunda kaldım; hattâ dersimin smavlarımı bile yapamadım.

Ortak dostlarımız Rauf Mutluay ile rahmetli ozan Behçet Necatigil de Tütengil'in ısrarlarını dayanamayarak, Enstitüde ders vermeyi kabul etmişlerdir, sanırım. Onlar da okutmanlık durumundan pek memnun görünmüyorlardı.

Enstitünün ders yılı sonlarında yapılan öğretmenler genel toplantısında, Tütengil daima elinde notlarla konuşur; yıl içindeki aksaklıkları, düzensizlikleri dile getirir; bunların düzeltilmesi için öneriler sunar.

“Dosya ve arşiv” dersinin adı, önerim üzerine, bir ara “Arşiv ve dökümantasyon teknikleri” oldu; daha sonra, haberim olmadan “Bilgi kaynakları” diye değiştirilmesi hoşuma gitmedi.

İstanbul Orman İşletmesi avukatlığımdan emekli tanınmış ozan ve yazar, halkbilimci Kerim Yund da ortak dostlarımızdan biridir. Ailece görüşmelerimizin çoğunu hep birlikte yapmışızdır. Her üçümüz de Türk Dil Kurumu üyesi bulunduğumuzdan, Kurum Yönetim Kurulunda çalışan Tütengil'le yaptığımız üçlü görüşmelerde konu kendiliğinden dil ve Kurum çalışmalarına gelip dayanırdı. Her nedense, Tütengil, halkbilime, rahmetli Fındıkoğlu kadar bile ilgi duymuyor, merak sarmıyordu. Oysa, rahmetli Orhan Tuğsavul'un başkanlığı sırasında Bakırköy Halkevinde rahmetli İhsan Hınçer'le birlikte —özellikle halk oyunları konusunda— çalışmalar yapmıştı. Halkbilime ilişkin yazılarının sayısı pek azdır, bunlardan kimisi “Türk Folklor Araştırmaları” dergisinde yayımlandı. Son yazısı olduğunu sandığım, öldürüldüğü sırada yanındaki çantasından çıkan “Hınçer'in bıraktığı halk kültürü belgeliği” başlıklı makalesi de bu derginin Aralık 1979 tarihli 365. sayısında basıldı (ss. 3394 - 8850).

Toplumsal bilimlerden biri olan halkbilime karşı Tütengil de ilgi gösterseydi, Türk halkbiliminin çok şey kazanacağı belliydi. Kendi alanının öncelleri, ustaları, öğretmenleri olan Ziya Gökalp,

Hilmi Ziya Ülken ve Z.F. Fındıkoğlu konuya gereken önemi vermişler, örnekleri sunmuşlar, kılavuzluk etmişlerdi; ama o konuya istek göstermedi, tutmadı, bunu. Bu davranışına hep acınmış, üzül-müş, yerinmişimdir. Aslında, son yıllarda Hınçer'in dergisinde çı-kan benim yazılarımı okuduğunu söylüyordu; ancak, kendisi bu konuda ısrarla yazı yazmıyor, araştırma ve inceleme yapmıyordu. Bu tutumunun nedeni henüz anlaşılamadı.

ÖZYAPISI VE KİŞİLİĞİ

Tütengil'in iyi bir özyapısı (karakteri) vardı. Yürekli, yiğit, istençli (iradeli), dayanıklıydı. İşleri, konuları, araştırmaları yarım bırakmaz, sonuna dek izlerdi. Resmî görevi dışında iyi bir arkada-ş, bağlı bir dost, nitelikli ve erdemli bir bilim adamıydı. Ger-çekçi olduğu kadar da idealist bir kişiliği vardı. İşleri hep iyiden alır, iyimser ve olumlu bir kimseydi. Geçimsiz, huysuz, saldırgan değil; tam tersi, iyi huylu, aşırılığa kaçmayan, ölçülü, ılımlı davra-nışlı ve düşüncede bir kişiydi. Bu bakımdan güvenilir, güven ve-rici bir özyapıdaydı. Olaylara ve kişilere tepki biçimi birden, an-sızın, beklenmedik, yani taşkmca olmazdı. İlmhlik, ölçülülük, seç-kinlik onun ayırt edici niteliklerindendi. Duygu, tutku, düşünce yönlerinden ele alınması gereken bir kişiliği vardı.

Kendine göre bir çok özellikler gösterirdi. İnsanlara insancıl bir davranışı ve yaklaşımı, soylu bir görünüm ve duruşu vardı. Hemen hemen her köşeye girip çıkar, kendini kolayca tanıtır ve benimsetirdi.

Kısa boylu, tıknaz, gözlüklü bir adamdı. Saçlarının, dökülme-diği halde, apak oluşundan, gençliğinde —belki daha sonra da— epey sıkıntılar çektiği anlaşılabilirdi. Kısa boylu insanların yaşam boyunca başarılı olduklarını bir yerde okumuşumdur; Tütengil, bu-nun gerçek olduğunu ortaya koyan iyi bir örnek sayılabilir.

Türkçede "haddini bilnek" diye bir deyim vardır. Tütengil, kendi değer ve yeteneğini bilen, olduğundan üstün görmeyen bir yaratılıştaydı. Neleri yapmağa yetkisi ve yeteneği vardır? Bunu bi-lip yapardı. Kendisine düşen iş ve görevleri hakkıyla başarırdı. Bilmediği konuları başkalarına danışmak, başkalarından yol - yön-tem sormak, akıl almak onun vazgeçemediği çalışma koşullarından

biriydi. “Kişi, noksanını bilmek gibi irfan olmaz” özdeyişini bilir, ona uyar, uygulardı.

Pek eliaçık (cömert) bir kimse sayılmazdı, belki. Ama, hiç kuşkusuz iyilikseverdi. Aslında, “Mürüvette endaze olmaz” derler. Onun pek çok iyiliğini görmüş, otuz yıllık bir arkadaşı olarak, şimdi “mürüvvet”lerini “endaze” ile ölçmeğe kalkışacak değiliz. Bir örnek olmak üzere şu olayı açıklayabilirim : Son yıllarda bir Paris gazisine çıkarken, orada “Documentation” üzerine yepyeni bir kitap bulursa bana getirmesini rica etmişim. Cebinden döviz ödeyerek satın aldığı böyle bir kitabı getirip bana verdi, karşılığı olan Türk parasını da almadı. “Kendi kitapların çıktıkça bana da veriyorsun ya, bu onu karşılar” deyip beni utandırdı.

Dostlarının sevinçli günlerini görüp mutluluk duymak, onun göreneklerinden, alışkanlıklarından biriydi. Telefonlarımız olduğu halde, beklenmedik zamanda, ansızın gelip ziyaretçi olmaktan, insanı şaşırtıp sevindiren sürprizler yapmaktan hoşlanır, zevk alırdı, denilebilir. Dedikoduyu sevmez, “şahsiyat” yapmaz, başkalarının özel yaşamlarına karışmaz, söz edilen konudan uzaklaşarak olumsuz yönleriyle kişiler üzerinde pek durmazdı. Böylece, güçlü bir kişilik sahibi, yüksek karakterli, ünlü bir bilim ve yazın adamıydı. Önemi gün geçtikçe daha iyi anlaşılacaktır. Kültürü, yapıtları, başarılarıyla parlak, dikkat çekici, üstün nitelikli bir kişiliktir, Tütengil. Yazık oldu, ona ve bizlere...